

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA’LIMI VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕ ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ
халықаралық ғылыми-практикалық конференция
15 ноябрь, 2023 жыл**

**HOZIRGI TA'LIM JARAYONIDA TIL VA ADABIYOT MASALALARI:
TRANSFORMATSIYA VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI
xalqaro ilmiy-amaliy anjuman
15 noyabr, 2023 yil**

**ISSUES OF LANGUAGE AND LITERATURE IN MODERN EDUCATION
SPACE: TRANSFORMATION AND DEVELOPMENT TRENDS
international scientific and practical conference
November 15, 2023**

ТАШКЕНТ

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

«HOZIRGI TA'LIM JARAYONIDA TIL VA ADABIYOT MASALALARI: TRANSFORMATSIYA VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI» mavzusidagi Xalqaro miqiyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari (15 noyabr, 2023 yil) – T: TDPU, 2023.

Ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plamida xorijiy va respublikamizning yetakchi olimlari, soha mutaxassislari, ilmiy tadqiqotchilar, magistrlar va talabalarning maqolalari o'rin olgan.

Tashkilotchi:

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

Taqrizchilar:

Burhanova F. – Toshkent davlat pedagogika universiteti, “O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi” kafedrası dotsenti, f.f.f.d. (Ph.D)

Tortkulbayeva T. – Nukus davlat pedagogika instituti, “Qozoq tili va adabiyoti” kafedrası dotsenti (Ph.D)

Mas'ul muharrir:

Abduvalitov N.B. – p.f.f.d. (Ph.D)

Tahrir hay'ati:

Abduvalitov E.B. – p.f.d. professor

Duysabaeva D.U. – dotsent

Sayfullayev B.N. – o‘qituvchi

Yusupov B.B. – o‘qituvchi

Bazarbayeva R.A. – o‘qituvchi

To'plamga kiritilgan maqola va tezislardagi ma'lumotlarning haqqoniyligiga mualliflar mas'uldir.

Ushbu to'plam universitet rektorining 2023 yil, 14 noyabrdagi 333-U sonli buyrug'iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

Жакулаев А.М. Асқар Алтайдың «Түсік» әңгімесіндегі көркем дискурс.....	102
Байболат Л.Б. Тілдік сана.....	105
Кумакбаева Г.К. Когнитивті лингвистика және тілдік қатынас.....	108
Исабекова Б.Б. Актуальность использования инновационных технологий при изучении русского языка как неродного.....	110
Кушкарбекова М.У. Тәуелсіздік кезеңіндегі проза жанрындағы тың тақырыптар.....	114
Айтуар Б.М. Орта ғасырдағы Қазақстан қалалары (ұлы жібек жолы).....	117
Тотанов Н.К. Жүсіпбек Аймауытов өлеңдеріндегі көркем сөз түрлерінің қолданылуы мен ерекшеліктері.....	122
Юсупов Б.Б. Таълим тараққиеți ва касбий компетенция.....	124
Сайфуллаев Б.Н. Тіл білімінде контакт және контактология мәселесі.....	128
Серікбаева А.С. Тақтакөпір ауданы топонимдері туралы.....	134
Шахшаева Л.Н. Қазақ тілі мәртебесін іске асыру тенденциялары.....	141
Абдурахмонова М.А. Хозирги француз тилида модал сўзларнинг морфологик ифодаси.....	143
Дүйісова А.Қ. Classification of games use in english lessons for junior schoolchildren.....	146
Дуйсембаева М.Й. Тіл және этнос.....	149
Базарбаева Р.А. Ўқувчи шахсида “креатив мослашувчанлик” тушунчаси.....	152
Мырзабаева А.С. Эбу Райхан Берунидің зерттеулеріндегі білім мен ғылым мәселелері.....	155
Ergasheva H. Zamonaviy o‘zbek she’riyatida sonet janrining takomili.....	157
Бекмуродова З.Е. Хиазмнинг функционал турлари.....	160
O‘ralov E.N. Muammoli va anonim yozishmalarda noadabiy unsurlarning qo‘llanishi.....	163
Халықбердиев Н.С., Абдувалитов Е.Б. Тұрмыс-салт өлеңдерінің поэтикасы.....	167
Батырбеков Е., Дуйсабаева Д.У. Қазақ тіліндегі үндесім құбылысын оқыту жолдары.....	169
Сапаров Е., Юсупов Б. Қадыр Мырзалиев өлеңдерінің тақырыбы.....	172
Ашірбекова Б.А., Айтбаев Д.Т. Абай қара сөздеріндегі алдыңғы айтылған ойға қорытынды жасау және көңіл күйге байланысты қыстырма сөздердің қолданылуы.....	175
Тұрдыбекова Ф.А., Айтбаев Д.Т. Абай қара сөздеріндегі сөйлемдегі ойға сендіру және ойға күмән келтіру мағынасындағы қыстырма сөздердің қолданылуы.....	177
Ескулова А., Дуйсабаева Д.У. Сөйлемнің бірыңғай мүшелерін оқыту.....	180
Ахмедова А., Қалдыбекова А.С. Төлеген Айбергенов лирикасының емдік ерекшеліктері.....	182
Наринбетова Л., Абдувалитов Н. Әдебиет сабақтарында ойын түрлерінен пайдаланудың жолдары.....	185

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

байланысты. Қазақ тілін қарқынды қолданған жағдайда ғана қазақ тілі өзінің коммуникативтік қуатын күшейтіп, функционалдық дистрибуциясын кеңейте алады.

Әдебиеттер:

1. Жұбанов Қ. «Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер». Алматы: «Ғылым», 1999. – 581 б.
2. «Тилдерди қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттик бағдарламасы» [хттпс://адилет.зан.кз/каз/досс/У010000550](http://адилет.зан.кз/каз/досс/У010000550)

Абдурахмонова М.А.,

ўкитувчи

Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети

Тошкент, Ўзбекистон

Maksadbonu69@gmail.com

ҲОЗИРГИ ФРАНЦУЗ ТИЛИДА МОДАЛ СЎЗЛАРНИНГ МОРФОЛОГИК ИФОДАСИ

Француз тилининг кўриб чиқиладиган модал сўз ва иборалари морфологик шаклларининг характерли ўзига хос хусусиятлари, биринчидан, уларнинг ўзгармаслиги, иккинчидан, уларнинг мустақил маънога эгаллигидир. Маълумки, ўзгармайдиган морфологик шакллар орасида одатда мустақил маъноли ёрдамчи шакллар фарқланади. Биринчиларига равишларни, иккинчиларига – предлогларни, боғловчиларни ва юктамаларни киритишади. Бироқ боғловчилар ҳозирги француз тили гапларининг умумий структурасида кўпинча модал маъноларга эга бўладилар. Масалан, донс, маис, пуискуе, қуанд боғловчилари мана шундайлардандир. Гапларда модал сўзлар сифатида қўлланилиб, улар маънодор сўзларга, яъни у ёки бошқа мустақил маъноларга эга сўзларга айланиб қоладилар. Шунингдек модалликнинг мураккаб иборалари: а савоир, биен эntenду, биен сўр, апрès тоут ва ҳ.к. ва ва ҳ.к. кабилар ҳам мустақил маънога эга бўладилар. Ўзларининг модал маъноларида бундай иборалар маълум бирликни намоён қиладилар ва ўз шаклларида ҳам шундай бирликлар ҳисобланадилар; модал сўз ва ибораларнинг характерли жиҳати деб уларнинг “равишликларини” тан олиш зарур, яъни улар равишларга ўхшаб ўзгармас ва мустақил маъноли ҳисобланадилар.

Уларнинг ўзига хос бу хусусияти модал сўзларни ва ибораларни шакл ва мазмуннинг ўзига хос специфик хусусиятларга эга бўлган маълум бирлиги деб қарашни зарур қилиб қўяди. Ҳақиқатан, модал сўзлар учун уларни ифодалашнинг кўпроқ ёки камроқ маълум шакллари, айнан ўз структураси бўйича ҳар хил равишларнинг шакллари ва бу билан мос равишда ушбу сўзларнинг морфологик таркиби билан боғлиқ лексик мазмуни характерли белгилар бўладилар.

Модал иборалар учун эса у ёки бошқа ибораларнинг умумий семантик-синтактик ҳосил қилиниши билан боғлиқ бўлган уларнинг кўп ёки камроқ лексик барқарорлиги характерли белги бўлади.

Бунга биноан кўриб чиқиладиган модал сўзларда “равишликни” ифодалашнинг ҳар хил шаклларини – уларни ташкил қилувчи сўзларнинг ҳар

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

хил лексик барқарорлигини фарқлаш керак бўлади. Кўриб чиқиладиган модал сўзларнинг ва ибораларнинг куйидаги гуруҳлари белгиланади:

I. Модал сўзлар: 1. -мент суффиксли равишлар; 2. Бошқа равишлар ва равишли иборалар; 3. Модал маъно билан қўлланиладиган боғловчилар.

II. Модал сўз бирикмалари: 1. лексик жиҳатдан анча барқарор бирикмалар; 2. лексик жиҳатдан унча барқарор бўлмаган бирикмалар (ундалмалар характеридаги бирикмалар).

I Модал сўзлар.

1. -мент суффиксли равишлар. Француз тили тарихчиси Кр. Нюроп ўзининг машхур “Француз тилининг тарихий грамматикаси”да кўрсатишича, -мент суффиксли равишлар француз тилида ҳаддан ташқари кўп сонли (сонт эхтрёмемент номбреух) ва унда энг қадимги вақтдан бери ишлатилади.³

Кўриб чиқиладиган равишларнинг француз тилида аллақачондан буён қўлланилиши сўзловчиларнинг онгида уларнинг дастлаб структурасини ўзгаришига олиб келди: дастлаб сифатнинг -мент (менс отининг биргалик келишиги) оти билан қўшилишидан ясалган қўшма сўзларни намоён қилувчилар, аста-секин ҳосила сўзлар сифатида идрок қилина бошланди.

A. Дармстетер⁴ ҳамда Ф. Брюно ва Ш. Брюно⁵ томонидан кўрсатилган француз тилида -мент суффиксли равишлар томонидан қўшма сўзларнинг олдинги маъносининг йўқотилишини ҳамда олдинги менте отининг суффиксга ўтишини Нилсон-Эле ҳам ўзининг -мент суффиксли равишларни ҳозирги француз тилида феълнинг тўлдирувчиси сифатида қараб чиққан ишида келтиради: “Ҳозирги француз тилида -мент суффиксли равишларнинг маъносини кўриб чиқиш учун унда ўзак ва суффиксни ва охиргисида қандайдир махсус маънони фарқлаш бефойдадир. Бу равишли шаклни қандайдир ягона, иш-ҳаракат тарзини, нутқ субъектининг фикрлари тарзини тушунтириб беришга (... “уне унитэ куи пеут эхприме р ла маниёре, куи пеут эхприме р уне диспоситион дъесприт ду сюжет агиссант”), шунингдек гапнинг у улар билан уларнинг тўлдирувчиси сифатида боғланган (“куи пеут аусси эхприме р дъаутрес фаите эн раппорт авес лъёлément де пропоситион аукуел элле се ратгаче сомме сомплément”)⁶ айрим бўлақларининг ҳар хил ҳолатларини тушунтириб беришга хизмат қиладиган нарса деб қараш тўғрироқ бўлади.

Нилсон-Эледа -мент суффиксли равишларнинг, уларнинг ҳозирги француз тилидаги маънолари билан мувофиқ келадиган таснифини ҳам топамиз. Муаллиф уларни беш гуруҳга бўлади: 1. ҳол равишлари, 2. миқдор равишлари, 3. пайт равишлари, 4. тартиб равишлари, 5. Тасдиқ, инкор, гумон равишлари.

³Кр. Nyrop. Grammaire historique de la langue française, Copenhagen, 1936, t. III, 2-e ed., § 603.

⁴Darmsteter. Reliques scientifiques, P., 1890, II, p.287.

⁵F. Brunot et Ch. Bruneau. Précis de grammaire historique de la langue française, P., 1937, § 865.

⁶H. Nilsson-Ehle. Les adverbes en -ment, compléments d'un verbe en français moderne, p. 12-13: “... иш-ҳаракат тарзи ифодалаш мумкин бўлган бирлик, шунингдек иштирокчи шахснинг фикрлари тарзини ҳам ифодалаш мумкин...”, “... у ўзи унинг тўлдирувчиси сифатида боғланган гапнинг ўша бўлагига нисбатан бошқа ходисаларни ҳам ифодалаш мумкин”.

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

Тадқиқотчи томонидан таклиф қилинаётган -мент суффиксли равишларнинг таснифи бу равишларнинг ҳозирги француз тилидаги ўрни ҳақида маълум тасаввур беради, гарчи таснифнинг ўз принципига тўла риоя қилинмаган бўлса ҳам: тасниф равишларнинг лексик маънолари асосида берилади, бироқ биринчи ва охири гуруҳ лексик жиҳатдан сифатни бир хилда ифодалайди ва улар фақат шу билан фарқ қиладиларки, биринчи гуруҳ равишлари сифатни у ёки бошқа иш-ҳаракатнинг белгиси сифатида ифодалайдилар, охири гуруҳнинг равишлари эса сифатни у ёки бошқа мулоҳазанинг белгиси сифатида ифодалайдилар.

Биринчи гуруҳга бўлган эслатмада ҳозирги француз тилида кўриб чиқиладиган равишларнинг умумий миқдорий қўлланилиши унча ҳам аниқ ифодаланмайди. Тадқиқотчи биринчи гуруҳ равишлари ҳозирги француз тилида ҳаддан ташқари кенг тарқалишга эга деб таъкидлайди (жоунт ун роле партисулиёремент сонсидэрабле).⁷

Бироқ бу равишларнинг ҳозирги француз адабиётида қўлланилиши бўйича бевосита кузатишлар кўрсатадики, келтирилган тасдиқ ушбу равишларнинг ҳақиқий қўлланилишини акс эттирмайди, чунки охири гуруҳнинг равишлари ҳам тилда ниҳоятда кенг тарқалганлар. Ҳозирги француз прогрессив ёзувчиларининг асарларида ҳам ҳозирги француз умумхалқ тилида, ҳам адабий тилида қўлланиладиган -мент суффиксли модал равишларнинг деярли барчасини учратамиз. Бироқ айти пайтда бу равишларнинг кўриб чиқиладиган асарларда қўлланилишининг ўзи уларнинг ҳозирги француз тилида ривожланишини акс эттирувчи ўзига хос хусусиятларга эга.

Ўзларининг умумий модал маънолари билан ҳозирги француз прогрессив ёзувчиларининг асарларида кўриб чиқиладиган -мент суффиксли равишлар беш гуруҳга бўлинишлари мумкин, уларнинг ҳар бири ўзининг вазифаси билан ажралиб туради. Бу вазифалар орасида қуйидагилар бор: а) хабар қилинаётганни кучайтириш (таъкидлаш), б) қандайдир белгини аниқлаш, в) тахмин, г) хулоса, д) нутқ субъектига нисбатан хабар қилинаётганнинг бўлиши мумкин қулай (ёки ноқулай) таъсирини ифодалаш.

Кўрсатилган гуруҳлардан биринчиси, ўзининг маъносидан ташқари, бошқа гуруҳлардан яна ўзининг миқдори билан ажралиб туради: у энг кўп сонли гуруҳ ҳисобланади. Мана шу гуруҳнинг ўзида унинг асосий маъносининг турли-туман нозик фарқларини, яъни кучайтиришни учратамиз. Биз бу ерда ишончнинг хилма-хил даражаларини топамиз: сўремент, ассурément ишонч маъносини уни алоҳида таъкидлашсиз ифода қиладилар; враимент, инсонтестаблемент, аксинча, ишончни таъкидлаш билан ифодалайдилар; натуреллемент, сертаинемент, симплемент ўз-ўзидан (табий) кўриниб турган кучайтиришни ифодалайдилар.

⁷Н. Nilsson- Ehle. Les adverbess en -ment, стр. 8.

Қазақ тілі және әдебиеті бөліміне 70 жыл

Маънонинг алоҳида нозик фарқларини қандайдир белгини билдирувчи иккинчи гуруҳнинг модал сўзларида учратамиз – нотамент, сеулемент, партисулиёремент, эссенциеллемент.

Ҳар хил нозик фарқларни учинчи гуруҳда ҳам – тахминни ифодаловчи сўзларда учратамиз – пробаблемент, висиблемент, ёвидемент.

Охирги гуруҳда фақат ижобий ва салбий нозик фарқлар бўладилар: бу гуруҳда фақат иккита сўзни кўрамыз – ҳеуреуцемент, малхеуреуцемент.

Номлари келтирилган барча сўзларнинг -мент суффиксли модал сўзлари ўзларининг қўлланилиши бўйича фарқ қилишлари мумкин: уларнинг айримлари кенг тарқалган равишлар, яъни умумхалқ тилига тегишли бўлган равишлар ҳисобланадилар, бошқалари тилда камроқ тарқалган, одатда адабий тилда қўлланиладиган равишларни намоён қиладилар.

Адабиётлар:

1. Виноградов В.В. «О категории модальности и модальных словах в русском языке» // Труды Ин-та русск.яз., т.2. М.-Л., 1950.

2. Виноградов В.В. «О категории модальности и модальных словах в русском языке» // Избранные труды. Исследования по русской грамматике. - М.: Наука. 1975. - С. 54 - 87.

3. Турниёзов Н.Қ. «Нутқ ва унинг эгоцентриқ характери хусусида баъзи мулоҳазалар» Тил ва нутқ систем-сатҳ талқинида. Самарқанд ДЧТИ, 2005. - Б. 21-22.

4. Ёқубов Ж.А. «Модаллик категориясининг мантиқ ва тилда ифодаланишининг семантик хусусиятлари». - Т.: Фан, 2005. -Б. 224

5. Якубов Ж.А. Модальност условных предложений и их синонимические варианты в современном французском языке. МГУ им. М.В. Ломоносова. Объем 3.1. - Москва. 2002. – С. 48.

Дүйісова А.Қ.,

магистр, оқытушы

Академик Ә.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті

Шымкент, Қазақстан

Duyusova.a@mail.ru

CLASSIFICATION OF GAMES USE IN ENGLISH LESSONS FOR JUNIOR SCHOOLCHILDREN

At an early stage of teaching children a foreign language, one of the main tasks of the teacher is to make this subject interesting and loved. At the younger school age, children are very emotional and mobile, their attention is characterized by involuntary and unstable behavior. It is important to take into account the psychological characteristics of children of this age in the learning process. As a rule, younger schoolchildren pay attention first of all to what causes their immediate interest. Given this, it is necessary to use in the lessons various games, competitions, visual material. Experience with primary school students has shown that such types of work have a positive effect. According to S.A. Lysiche, "the game is a traditional, recognized method of training and education. This is a unique means of non-violent education for children. " The game corresponds to the natural desires and needs of the child, and therefore with his help he will learn with pleasure. Many teachers note the great potential of the game as a means of teaching English. Thanks to the games,